

“Gestern wird sein, was morgen gewesen ist”

Günther Grass

Passiemuziek uit het 17^e eeuwse Noord Duitsland ... die is van een inventiviteit, rijkdom en intimiteit die je telkens weer verbaasd doet staan. Meteen al het bij eerste nummer van de cd is het raak. Het lied **JESU MEINES LEBENS LEBEN**, een lied van dankzegging voor Jezus' bittere lijden en een persoonlijk statement van de tekstschrijver, verscheen in een bundel met Geistliche Lieder in 1659. **Dieterich Buxtehude (c 1637-1707)** schreef op deze hymn een cantate en zette daar als briljante vondst een Basso Ostinato onder. Basso Ostinato wil zeggen een basmelodie die de hele tijd hetzelfde is en eindeloos wordt herhaald. Dit werkt als een soort mantra en staat voor de constante die Jezus in het leven wil zijn. En op dit constante fundament klinkt vervolgens in verschillende harmonieën de dank aan Jezus zoals in de tekst verwoord. Het Margaretha Consort voert deze cantate uit in de 'Erste Fassung', met een iets kortere Sinfonia en zonder het later toegevoegde AMEN. Voor de afsluiting na het laatste couplet is er voor gekozen om niet terug te gaan naar de Sinfonia (zoals in de eerste Fassung) maar in de cadans van de chaconne te blijven. En hoe kun je dat beter doen dan het kerkorgel, dat in de cantate als continuo instrument steeds prominenter naar voren komt, het werk te laten afmaken: een even creatieve, verrassende als historische oplossing: als zat Buxtehude zelf achter het orgel!

Voor de **WEISSAGUNG DES LEIDENS UND STERBENS JESU CHRISTI** gaan we een stukje terug in de tijd. De muziek van **Johann Christoph Demantius (1567-1643)** hoor je bijna nooit, en de ontdekking van deze componist en deze prachtige *Weissagung* is een verrijking van dit programma. Demantius was een componist op de rand van renaissance naar barok, maar van barokke moderniteiten zoals de concertante stijl of basso continuo is bij hem nog niets te merken. Toch zien we in zijn tekstbehandeling wel degelijk dat Demantius de pure renaissancestijl reeds achter zich had gelaten. Hoewel subtiel, gebruikt hij effect en affect op een nauwgezette en treffende manier. Het Margaretha Consort is daarin meegegaan en pakt dit polyfone werk op een bijzondere manier aan, met zes zangers en zes strijkers colla parte. De beide orgels zorgen voor nog meer effect, helemaal met de tekst mee en in lijn met de subtiel tekstbehandeling van Demantius.

Demantius' iets jongere tijdgenoot **Heinrich Schütz (1585-1672)** is een van de belangrijkste luthers-protestantse componisten van de 17e eeuw. Schütz schreef in uiteenlopende stijlen, maar één ding is in zijn composities altijd hetzelfde: de betekenis van de tekst en de vormgeving hiervan staan centraal. Zo ook bij het prachtige **O SÜßER, O FREUNDLICHER** (SWV 285), uit de eerste bundel Kleine Geistliche Konzerte uit 1636. Een klein juweel waarin Jezus wordt toegezongen door een dankbare, bewonderende en liefhebbende ik-figuur. De tekst heeft een piëtistische inslag en gaat uit van een persoonlijke relatie tussen de gelovige – in het lied de ik-figuur – en Jezus. Juist in de muziek voor de lijdenstijd is voor deze relatie veel ruimte en dit motet is daardoor zo teder en aangenaam getoonzet. Het piëtisme vindt zijn oorsprong in de middeleeuwse mystiek, waar al werd gezocht naar eenwording met God door volkomen overgave. Een bekend middeleeuws gedicht is de Rhythmica Oratio van Arnold van Leuven, waar het gekruisigde lichaam van Jezus wordt bezongen. Het laatste gedeelte van dit gedicht is door de Lutherse dominee Paul Gerhard in het Duits vertaald en **O HAUPT VOLL BLUT UND WUNDEN** is nu een van de meest geliefde koralen uit de Mattheüspassion. Over de totstandkoming van dit koraal is veel interessants te vertellen. De melodie bestond al, het was een liefdesliedje van **Hans Leo Hassler (1564-1612)**. Die melodie is vervolgens (door Bach?) als contrefact hergebruikt, maar wel vierstemmig en zonder de ritmiek van Hasslers origineel. Hergebruik van melodieën was overigens geen ongebruikelijke praktijk in die tijd, en zo werd het een kerklied met een nieuwe tekst. Het is niet duidelijk of Bach de eerste was die deze tekst met de aangepaste melodie combineerde en het blijft gissen of Hasslers ritmische vijfstemmigheid en de tekst van *O Haupt* elkaar ooit ontmoet hebben. Daarom vinden wij het interessant om die combinatie wél te maken. Prachtig ingeleid en begeleid door Sietze de Vries wordt het koraal gezongen door de 'gemeente', met twee verzen voor koor en solo er tussenin.

Jacobus Gallus, ook wel **Jacob Handl (1550-1591)**, vermengde diverse muzikale stijlen en schief zowel geestelijke als wereldlijke muziek die ingenieus in elkaar steekt, tot soms wel 24-stemmig. Maar ook het principe 'less is more' moet hem hebben aangesproken, te zien en horen in **ECCE QUOMODO MORITUR IUSTUS** als fraai voorbeeld van in alle eenvoud schilderen met woorden. En hoewel Handl met twee benen in de contra-reformatie stond, was zijn werk en zeker dit motet ook in protestante kringen zeer bekend en geliefd. In eerste instantie gaat de tekst om de dood van Christus, maar het werd veel gezongen bij begrafenissen. Het Margaretha Consort kiest voor een lage zetting voor ATTB en dat maakt de muziek nog intenser, een moment van verstilling. Het begrafenismotet wordt gevolgd door **JESU MEINE FREUDE**, het lied dat al vele eeuwen vele mensen tot troost is geweest, tot op de dag van vandaag. Als inleiding klinkt de Sinfonia van **Dieterich Becker (c 1623-1679)**, uit zijn *Traur und Begräbnis Music über Johann Helms*. De verzuchtingen van die inleiding worden door het kerkorgel overgenomen in een stijlvolle improvisatie door **Sietze de Vries (1973)** over Jesu meine Freude, dat weer als inleiding fungeert op het motet *Halt was du hast* van **Johann Michael Bach (1648-1694)**, een bijzonder motet voor twee koren. Het eerste koor citeert uit Openbaring en het tweede koor, bij het Margaretha Consort bestaande uit solopraan en viola da gamba's, zingt twee coupletten van *Jesu meine Freude!* Voor het laatste couplet komen de beide koren dan samen en zo wordt achtstemmig de 'aardse pracht' gezamenlijk vaarwel gezegd.

Andreas Hammerschmidt (1611-1675) was tijdens zijn leven uitermate bekend en populair. We weten dat Buxtehude zijn werk bestudeerde en ook de familie Bach was vertrouwd met de muziek van Hammerschmidt. Maar toch bleef hij altijd in de schaduw van zijn beroemde tijdgenoot Heinrich Schütz. Het vierstemmige motet **ACH JESUS STIRBT** laat zien hoe de componist op subtiele maar indrukwekkende wijze de woorden kracht weet bij te zetten. Alleen al het woordje "Ach" waarmee het motet begint en dat steeds terugkomt: het kan niet klagender worden getoonzet dan Hammerschmidt heeft gedaan. Een intens ontroerend madrigaal motet dat op deze cd niet mocht ontbreken. Ook **Matthias Weckmann (1616-1674)** is een componist van de Noord Duitse School die in de (orgel)literatuur een heel eigen plaats inneemt. Hij stond bekend als een begenadigd improvisator en zijn werk kenmerkt zich door een poëtische inslag: intens, doorvoeld en hartstochtelijk. Weckmann kreeg veel met rouw en verdriet te maken, verloor zijn vrouw en twee jonge dochtertjes aan de pest, en het tekende zijn leven. In die periode componeerde hij drie geestelijke motetten, waaronder **WEINE NICHT**, dat getuigt van de ellende en de wanhoop van die tijd en het persoonlijk leed van Weckmann zelf. Er zijn twee belangrijke onderdelen in de tekst, namelijk verdriet (weent niet) en triomf (hij heeft overwonnen!). Deze beide gevoelsuitingen komen in de compositie heel sterk naar voren. Meteen in de instrumentale inleiding al schrijft het verdriet je tegemoet in de chromatiek en de doorleefde, wrange akkoorden. De woorden *Weine nicht* worden zeer beeldend getoonzet, maar ook onderbroken door triomfantelijker gedeeltes door de instrumenten. Als na de alt en de bas ook de tenor zich er bij voegt wordt er echt met uithalen geweend ... om dan ferm 'es hat überwunden' te zingen, geflankeerd door virtuoze passages bij de instrumenten. In het laatste gedeelte wordt de ultieme triomf bezongen van het Lam dat waardig is te aanvaarden de rijkdom en eer en macht, lof prijs en eer tot in eeuwigheid. Ook hier geen lang uitgesponnen AMEN maar een korte en krachtige afsluiting.

De gregoriaanse paassequens *Victimae Paschali Laudes* is eeuwenoud en wordt op paaszondag gezongen. De aansluitend klinkende orgelversie uit de zesde bundel van **Heinrich Scheidemann (1595-1663)** door de viola da gamba's wordt direct verbonden met de uit deze melodie ontstane hymne **CHRIST LAG IN TODESBANDEN**. Scheidemann schreef er drie variaties over voor kerkorgel, en de hier gespeeld eerste verklankt vanaf de eerste noot de ultieme ommekeer in de geschiedenis, namelijk: Christus heeft dood overwonnen! Aansluitend wordt de Hymn in de zetting van **Hans Leo Hassler** door de tenor ingezet en de zangers worden in het tweede couplet bijgevalen door de gemeente. Het derde couplet klinkt in de versie van **Samuël Scheidt (1587-1654)**, een dubbelkorig werk waarbij koor 1 bestaat uit solo tenor en viola da gamba's, koor 2 uit vier zangers en het kerkorgel extra gewicht leg in alle tutti. En dan als afsluiting het grote feest van **HEUT TRIUMPHIERET GOTTES SOHN**. Sietze de Vries zet met een geïmproviseerd preludium de toon en nodigt de strijkers uit voor een gedeelte uit de vreugdevolle

gelijknamige cantate van **Dieterich Buxtehude** (BuxWV 43). Feest werd in de barok steevast omlijst door “Pauken und Trompeten”, maar het Margaretha Consort zet het kerkorgel in. Na een vrolijk en triomfantelijk eerste vers uit de cantate van Buxtehude neem organist Sietze de Vries de gemeente mee in twee verzen samenzang, om deze cd feestelijk mee af te sluiten!

©Marit Broekroelofs, 2023